

М. І. ХИЛЬКО
А. В. МАТВІЙЧУК

РОЛЬ САМООРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ПРОТИСТОЯННЯ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Досліджено роль самоорганізації українського громадянського суспільства в умовах протистояння російській агресії. Наведено визначення і типи самоорганізації як важливої складової громадянського суспільства, а також приклади успішної самоорганізації в Україні, зокрема у контексті протистояння російській агресії. Обґрунтовано, що умовах повномасштабного російського вторгнення українське громадянське суспільство відіграє важливу роль у забезпеченні стійкості держави, збереженні й примноженні її здатності протидіяти агресії. Проаналізовано рівень координації з органами державної влади волонтерських ініціатив та інших форм самоорганізації громадянського суспільства для допомоги Збройним Силам України та постраждалим цивільним.

Обґрунтовано, що подальше підвищення ефективності співпраці між громадськими об'єднаннями та державними органами, потребує: вдосконалення механізмів взаємодії та співпраці між різними суб'єктами громадянського суспільства і органами державної влади, налагодження системного зворотного зв'язку; вдосконалення нормативно-правової бази щодо інституціоналізації громадянського суспільства, розширення його можливостей та усунення бюрократичних перепон; посилення координації з боку органів влади щодо діяльності донорів і суб'єктів громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, самоорганізація, волонтерство, волонтерська діяльність, громадське об'єднання.

© ХИЛЬКО Микола Іванович – доктор філософських наук, професор, професор кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; ORCID: 0000-0002-0295-5332; e-mail: mykola.khylko@gmail.com

© МАТВІЙЧУК Андрій Васильович – кандидат політичних наук, заступник генерального директора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; ORCID: 0000-0003-4051-2484; e-mail: matvijchuk@nas.gov.ua

Khyhlo Mykola, Matviichuk Andrii. The role of self-organisation of Ukrainian civil society in the context of countering Russian aggression

The role of self-organisation of Ukrainian civil society in the context of countering Russian aggression is examined. The author provides definitions and types of self-organisation as an important component of civil society, as well as examples of successful cases of self-organisation in Ukraine, in particular in the context of countering Russian aggression.

Key words: *civil society, self-organisation, volunteering, volunteer activity, non-governmental organisation*

В умовах незаконної повномасштабної російської агресії українське громадянське суспільство відіграє важливу роль у забезпеченні стійкості держави, збереженні і примноженні її здатності протидіяти вторгненню. Форми самоорганізації різноманітні – від партизанської боротьби на окупованих територіях, масштабної волонтерської допомоги Збройним Силам України, налагодження виробництва безпілотних літальних апаратів для потреб фронту до гуманітарної допомоги постраждалим цивільним. Безпрецедентні масштаби і різноманіття форм самоорганізації українського громадянського суспільства в умовах протистояння російській агресії роблять дослідження цього феномена актуальним не лише для вітчизняної, а й світової наукової думки.

Дослідження враховує досвід вивчення громадянського суспільства, питань локальної демократії, громадських організацій та органів самоорганізації населення таких зарубіжних і вітчизняних дослідників, як А. Аслунд, М. Баймуратов, Дж. Баккер, О. Батанов, Є. Бистрицький, О. Бородій, В. Бочарова, О. Віннікова, О. Врієлінк, Ю. Габермас, Л. Гарсія, Е. Геш, М. Гурицька, О. Дем'яненко, В. Дибайло, К. Ензель, Г. Зеленько, Д. Зеліговська, М. Кастеллс, П.-Ж. Клок, А. Колодій, В. Кравченко, І. Кресіна, В. Куеста-Лопез, О. Лазор, О. Лисяк, Е. Мінчева, Н. Мішина, Е. Остром, М. Пітцик, О. Поліщук, Ю. Поліщук, Р. Путнам, В. Рубцов, К. Сидоренко, К. Якобс, Т. Яременко та ін.

У контексті самоорганізації громадянського суспільства особливо варто відзначити ґрунтовне дослідження Р. Патнема «Боулінг наодинці: крах і відродження американської спільноти» щодо формування громадянського суспільства і демократії у США. Автор визначає соціальний капітал як сукупність соціальних норм, довіри, мереж і співпраці між людьми, які допомагають підтримува-

ти функціонування громад і суспільства. Дослідник використовує широкий дослідницький апарат, щоб проаналізувати зв'язок між рівнем соціального капіталу та ефективністю управління на різних рівнях, від громадських організацій до національного рівня; вказує на те, що рівень соціального капіталу може вплинути на економічний розвиток, політичну стабільність та якість життя людей. Р. Патнем також проводить порівняльний аналіз між різними регіонами США, виявляє різницю в рівнях розвитку соціального капіталу та ефективності управління, роблячи висновок, що розвиток соціального капіталу є важливим інструментом для забезпечення ефективного управління в демократичній країні [1]. Одним із провідних дослідників сучасних форм самоорганізації громадянського суспільства є М. Кастелле, співзасновник теорії нової соціології міста. У своїх працях він значну роль відводить ролі інформаційних технологій в самоорганізації громадянського суспільства [2]. У контексті сучасних досліджень самоорганізації громадянського суспільства важливою є також праця Ф. Фукуями «Довіра: соціальні чесноти та створення процвітання». Вчений аналізує роль довіри в розвитку громадянського суспільства та демократії, стверджуючи, що довіра є ключовим елементом успішного функціонування громадських об'єднань та розвитку економіки, а також досліджує різні форми довіри в різних культурах [3].

Сучасні українські реалії дають нові приклади самоорганізації громадянського суспільства, які є безпрецедентними у світовій історії і становлять значний інтерес для наукових досліджень. До таких належить, зокрема, самоорганізація українського громадянського суспільства в умовах протистояння російській агресії.

Самоорганізація – це процес, за якого індивіди, групи та об'єднання організовуються та взаємодіють між собою без зовнішнього управління. Це процес самостійної координації дій та діяльності для досягнення спільної мети або задоволення певних потреб. Самоорганізація вважається одним із ключових принципів функціонування громадянського суспільства та демократичних процесів.

Самоорганізація є важливим елементом формування громадянського суспільства, позаяк сприяє розвитку демократії, створенню нових форм самоврядування та самостійності громадян. Традиційно до сфери відповідальності громадянського суспільства відносять: генерування й артикуляцію суспільних та групових

інтересів, взаємодію з державними органами з метою легалізації цих інтересів, контроль над розробкою та виконанням державних програм із реалізації цих інтересів; систематизацію власної діяльності шляхом організаційного оформлення; взаємодію між різними громадськими структурами, що мають суперечливі інтереси з метою знаходження компромісу; отримання соціальних послуг за рахунок державного бюджету; забезпечення громадянської освіти тощо [4; 5]. Процес самоорганізації дає змогу індивідам та суспільним групам самостійно вирішувати свої проблеми та захищати свої і спільні права та інтереси. Самоорганізація також забезпечує створення мережі взаємодії між різними суспільними групами та організаціями, що підвищує ефективність їхньої діяльності та допомагає вирішувати складні завдання.

Існують різні типи самоорганізації, кожен з яких має свої особливості та способи функціонування, зокрема:

– спонтанна самоорганізація – процес, за яким індивіди або групи самостійно об'єднуються, щоб досягнути спільної мети без зовнішнього втручання. Цей тип самоорганізації виникає природно і може бути спричинений спільними цілями, інтересами або проблемами. Наприклад, спонтанна самоорганізація може виникнути у випадку екологічної катастрофи, коли люди об'єднуються, щоб протистояти загрозі для довкілля та своєї безпеки;

– організована самоорганізація, коли групи та організації самостійно формуються та координують свої дії, щоб досягнути спільної мети. Цей тип самоорганізації може бути формальним або неформальним. Наприклад, організована самоорганізація може бути ініційована громадською організацією, що працює у сфері забезпечення прав дітей, тварин тощо;

– самоорганізація на основі ініціативних груп – це об'єднання у групи, щоб активно діяти та втілювати свої ідеї у життя. Цей тип самоорганізації може виникати навколо конкретних ініціатив або проектів, які можуть бути спрямовані на розвиток громади, покращення якості життя, захист прав людини тощо;

– самоорганізація на основі кооперації, коли люди об'єднуються, щоб спільно вирішувати певні питання або досягати спільних цілей. Цей тип самоорганізації може бути реалізований через співпрацю між різними групами та організаціями, що мають спільні цілі та завдання;

– самоорганізація на основі інтернет-спільнот – процес об'єднання людей в інтернет-спільноти, щоб обговорювати спільні проблеми, інтереси або проекти. Цей тип самоорганізації дає змогу людям знаходити однодумців, співробітників та партнерів по всьому світу та дозволяє ефективно координувати дії.

Кожен із типів самоорганізації має свої особливості та переваги. Наприклад, спонтанна самоорганізація може бути швидким та ефективним способом вирішення кризових ситуацій, тоді як організована самоорганізація може дозволити групам та організаціям ефективно координувати дії та досягати спільних цілей. Самоорганізація на основі інтернет-спільнот дає людям можливість спілкуватися та обмінюватися інформацією на великих відстанях, тоді як самоорганізація на основі ініціативних груп уможливорює активний вплив на своє оточення та вирішувати проблеми, які їх безпосередньо стосуються.

Організації та ініціативи громадян забезпечують ефективну комунікацію з органами влади, створюють нові форми діалогу та співпраці між громадою та владою. Самоорганізація громадян допомагає формувати та зміцнювати громадські інститути, що є важливим для розвитку демократії та підвищення рівня громадянської свідомості. Це може проявлятися у вигляді різноманітних громадських організацій, об'єднань та ініціатив, спрямованих на вирішення конкретних проблем.

Одним із найбільш яскравих прикладів успішної самоорганізації в Україні стала Революція Гідності 2013-2014 рр., яка була ініційована громадськими організаціями та активістами, допомогла змінити політичну ситуацію в країні та забезпечити подальший розвиток демократії. Ще один приклад – Медична служба Самооборони Майдану, створена в період протистояння на Майдані Незалежності. Цей проєкт об'єднав медичних працівників, які допомагали пораненим та хворим на Майдані, а також на початку російського вторгнення.

Серед важливих наслідків розбудови громадянського суспільства і його самоорганізації в Україні – активний розвиток такого соціального явища, як волонтерство. Починаючи з малочисельних та неструктурованих волонтерських організацій, основна мета діяльності яких полягала у допомозі нужденним, у періоди найбільших загроз українській державності саме волонтерські органі-

зації ставали форпостом боротьби за права і свободи людини і громадянина. В. Дибайло та Ш. Малеріус визначають поняття «волонтерська діяльність» як вчинки людини, які не приносять їй матеріальної користі; це її добровільна діяльність з метою покращення добробуту певної спільноти чи суспільства в цілому [6, с. 15-20]. К. Сидоренко окреслює волонтерську діяльність як специфічну форму благодійництва, добровільну, безоплатну діяльність, яка характеризується вчиненням активних дій суб'єктом надання волонтерської допомоги на користь отримувача волонтерської допомоги з метою покращення його стану» [7, с. 8]. Закон України «Про волонтерську діяльність» у статті 1 визначає волонтерську діяльність так: «добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги». При цьому волонтерська допомога визначається як «роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами». Поняття «волонтер» визначається у статті 7 Закону як «фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги» [8].

Умови протистояння російській агресії вимагають від громадянського суспільства великої активності та злагожденості дій. У цих умовах самоорганізація громадських організацій стає важливим фактором успішної реалізації місії зі збереження та захисту національних інтересів. Тож не дивно, що самоорганізація та активне залучення українців до волонтерства особливо активізувалися після російського вторгнення в 2014 р. У звіті «Волонтерський рух в Україні» констатовано, що станом на грудень 2014 р. майже чверть українців (23%) мали досвід волонтерства, 9% – почали займатися волонтерством протягом 2014 р. Основним напрямом діяльності волонтерів стала допомога українській армії та пораненим – цим займалися 70% волонтерів [9]. Результати соціологічних досліджень також засвідчили, що український волонтерський рух у 2014 р. за масштабом поширення став безпрецедентним виявом громадської самоорганізації. Кризові процеси в країні та зовнішні впливи поставили під загрозу існування України як національної держави, що було сприйнято громадянами як особистий виклик, загрозу їх ідентичності [5; 10].

Аналіз самоорганізації громадянського суспільства в умовах агресії Росії показує, що воно виконує важливу роль у забезпеченні координації зусиль у різних сферах життя, зокрема за такими напрямками: підтримка бійців на передовій, збір коштів на потреби військових частин, забезпечення фронтової зони медикаментами, продуктами харчування, розвиток технічного забезпечення військових, організація спротиву населення на тимчасово окупованих територіях, евакуація цивільного населення із зон військових дій, забезпечення переміщених осіб житлом і харчуванням, організація доставки гуманітарної допомоги, забезпеченням психологічної допомоги, відновлення пошкоджених міст та інфраструктури, документування злочинів, скоєних під час російської агресії на території України. Крім того, це формування громадської думки та допомога у приверненні уваги міжнародної спільноти до проблеми агресії Росії проти України, інформаційна підтримка та підвищення обізнаності громадян щодо поточної ситуації.

Громадська організація «Повернись живим» – один з найбільших та найавторитетніших фондів допомоги українським військовим, який розпочав свою роботу в 2014 р. і суттєво наростив обсяги своєї роботи із початком повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 р. Вже на липень 2022 р. фонд зібрав і відзвітував про допомогу Збройним Силам України на суму понад 4 млрд грн. За пожертви донорів фонд, зокрема, закуповує ударні безпілотники, квадрокоптери, тепловізори, засоби захисту й автомобілі для військових. Благодійний фонд Сергія Притули, відомого телеведучого і політика, вже в перші місяці повномасштабної війни акумулював на підтримку українських Збройних Сил понад 1 млрд грн внесків, за рахунок яких закуплено бронетехніку, транспорт, безпілотники, засоби зв'язку і тактичної медицини тощо. Понад 1 млрд грн на потреби Збройних Сил та цивільних України також надав благодійний фонд Київської школи економіки. Зокрема, на ці кошти закуповуються автівки, безпілотники, засоби зв'язку, аптечки, бронжилети для військових, а також надається гуманітарна допомога постраждалим від війни цивільним [11].

Громадська організація «Конвої безпеки» займається забезпеченням безпеки та супроводженням гуманітарної допомоги. Громадська організація «Військові мами України» забезпечує підтримку сімей військовослужбовців та військовополонених. До

інших громадських організацій, які допомагають військовим України, належать «Народний Тил», «Правий Сектор». Вони роблять вагомий внесок як у наближення перемоги, так і зміцнення громадянського суспільства в Україні.

З перших днів широкомасштабного вторгнення російських військ у південних областях України громадяни самоорганізувалися для протестів, спрямованих на блокування техніки агресора і висловлення проукраїнської громадянської позиції. Такі акції тривали щонайменше до квітня 2022 р., хоча поступово їх можливості звужувалися внаслідок насильства з боку збройних формувань РФ. Зокрема, масові акції солідарності з Україною із вимогами припинення війни та окупації були зафіксовані у Мелітополі, Херсоні, Енергодарі, Славутичі та інших містах. Серед інших практик протесту, описаних авторами дослідження «Низові практики громадянського суспільства України у відповідь на широкомасштабну агресію Російської Федерації на території України в період з 24 лютого по 31 травня 2022 року», були:

- блокування проїзду військової техніки РФ (особливо в перші тижні після 24 лютого 2022 р.);
- запуск благодійної допомоги та харчування для малозабезпечених груп як інструмента протидії примусу місцевого населення звертатися по гуманітарну допомогу від РФ;
- нанесення української символіки, текстів і закликів, спрямованих на солідаризацію з Україною і висміювання РФ, знищення російської символіки та прапорів;
- відмова співпрацювати з призначеним військовими РФ «керівництвом» громад, відмова виконувати їхні накази та саботаж;
- активна робота з висвітлення подій на окупованих територіях, поширення інформації у соціальних мережах і засобах масової інформації в Україні і світі;
- протидія та спроби блокування організованих військовими РФ заходів з імітації «народної» підтримки на окупованих територіях;
- випадки партизанського та насильницького спротиву через застосування репресій і терору проти мирного населення з боку РФ [12, с. 14].

Самоорганізація в Україні також відіграє важливу роль у формуванні громадської думки та опору російській агресії. З перших днів агресії Росії ще у 2014 р. громадські організації стали важ-

ливими джерелами інформації та новин про воєнні дії. Багато організацій зайнялися збиранням та аналізом даних про військові злочини Росії в Україні, що сприятиме притягненню злочинців до відповідальності. Крім того, громадські організації співпрацюють із міжнародними та національними ЗМІ, щоб забезпечити поширення своїх інформаційних матеріалів та підвищити увагу до проблеми російської агресії в світі. Громадські організації та активісти ведуть активну роботу на різних рівнях, включаючи організацію протестних акцій, публікації у соціальних медіа, проведення інформаційно-просвітницьких кампаній тощо. Громадські організації проводять різноманітні інформаційні кампанії та заходи, щоб привернути увагу громадськості до проблеми російської агресії та пропаганди.

Згідно із соціологічним опитуванням, проведеним з 13 по 21 грудня 2022 р. Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова за підтримки програми MATRA (опитано 2018 респондентів віком від 18 років, теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%), 61,4% українців так чи інакше долучалися до волонтерської допомоги Силам оборони України чи своїм співгромадянам. При цьому 30,8% допомагали фінансово, 20,2% – і фінансово, і роботою, 10,4% – фізичною роботою. Ще 15,1% опитаних українців сказали, що поки не долучалися до допомоги, але планують це зробити. Близько однієї шостої – 17,5% опитаних – відповіли, що не долучалися і не планують долучатися до допомоги (серед останніх частина не мають можливості допомагати через складне матеріальне становище; ще частина, за оцінками соціологів, – це ті, на погляди яких вплинула російська пропаганда) [13]. Загалом рівень залученості українців до волонтерської допомоги безпрецедентний і свідчить про високу готовність населення брати участь у самоорганізації громадянського суспільства за умов війни.

Після повномасштабного російського вторгнення у 2022 р. суттєво підвищився рівень координації з органами влади волонтерських ініціатив та інших форм самоорганізації громадянського суспільства для допомоги Збройним Силам України та постраждалим цивільним. Зокрема, відчутна така координація у питаннях розмитнення гуманітарної допомоги – рішення уряду про зняття обмежень на ввезення шоломів і бронежилетів значно полегшило

процес і прискорило загальну логістику та доставку обладнання. Деякі волонтерські групи отримали доступ до перевезення зброї та/або спеціальних засобів [12, с.42].

З метою сприяння самоорганізації громадянського суспільства було внесено відповідні зміни до законодавства України. Зокрема, 15 серпня 2022 р. Верховна Рада прийняла Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України». Цим законом розширено статтю Податкового кодексу України щодо доходів, які не включаються до розрахунку загального оподаткованого доходу, зокрема щодо відшкодування неприбутковою організацією особі – волонтеру, з якою укладено договір про провадження волонтерської діяльності, документально підтверджених витрат, пов'язаних із наданням волонтерської допомоги; окрім того, врегульовано питання щодо звільнення від оподаткування коштів, які збиралися фізичною особою на свій особистий розрахунковий рахунок для виплати благодійної допомоги. Для документального підтвердження витрат, що включаються до податкової знижки, контролюючий орган більше не має права вимагати від платника податку надання документів або їх копій, які містяться в автоматизованих інформаційних і довідкових системах, реєстрах, базах даних органів державної влади або органів місцевого самоврядування, інформація з яких безоплатно отримується контролюючими органами та міститься в інформаційних базах центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику [14]. Було внесено й інші важливі зміни до законодавства України з метою спрощення діяльності волонтерів [15].

Про надзвичайно високий рівень самоорганізації українського волонтерського руху свідчить той факт, що 7 грудня 2022 р. представники українських волонтерських організацій виступили на слуханнях Комісії з безпеки та співробітництва в Європі Конгресу США (відомої як «Гельсінська комісія»), де виклали західним партнерам своє бачення шляхів вирішення логістичних та регуляторних проблем, які стають на заваді забезпечення фронту всім необхідним, з метою внесення змін до політики Вашингтона і Брюсселя, а також узгодження правових актів із викликами

часу. Зокрема, під час слухань «Погляд на кампанію громадянського суспільства з посилення дієвості та витривалості Української Армії» директор Фонду «Повернись живим» Т. Чмут звернувся до західних партнерів із проханням про зміни у дозвільній системі для полегшення закупівель окремих видів номенклатури для української армії. Високий рівень самоорганізації українського суспільства був відзначений співголовоючим на слуханнях, конгресменом Д. Вілсоном, який у зверненні до українського волонтерського руху відзначив: «Ваша здатність до самоорганізації та забезпечення вкрай потрібного обладнання для фронту – це один з найбільш дивовижних аспектів української оборони. ... Волонтерські зусилля для забезпечення армії амуніцією, дронами, оптикою – це справжній приклад для всього світу» [16].

Висновки. У контексті протистояння російській агресії самоорганізація українського громадянського суспільства виявилася надзвичайно важливою для забезпечення національної безпеки та підтримки військових. Громадські організації, волонтерські групи та інші громадські ініціативи активно залучалися до допомоги військовим, забезпечення їхніх потреб та відновлення мирного життя на звільнених Збройними Силами України територіях.

Результативною та необхідною для ефективної боротьби з агресором виявилася і взаємодія громадських організацій та державних структур. При цьому подальше підвищення ефективності такої співпраці потребує: вдосконалення механізмів взаємодії та співпраці між різними суб'єктами громадянського суспільства і влади, налагодження системного зворотного зв'язку; вдосконалення нормативно-правової бази щодо інституціоналізації громадянського суспільства, розширення його можливостей і усунення зайвих бюрократичних перепон; посилення координації з боку органів влади щодо діяльності донорів і суб'єктів громадянського суспільства.

Тема ролі самоорганізації українського громадянського суспільства в умовах протистояння російській агресії є актуальною та важливою для подальшого дослідження. Однією з перспектив дослідження може стати аналіз ефективності роботи громадських організацій та ініціатив у підтримці військових та ветеранів війни, а також їхньої ролі у забезпеченні національної безпеки та розвитку громадянського суспільства. Також доцільно провести

дослідження процесу самоорганізації населення в зоні бойових дій, їх взаємодії з органами влади та громадськими структурами. Важливим напрямом може стати і вивчення взаємодії різних груп населення з метою забезпечення безпеки та розвитку громадського суспільства. Крім того, потрібно провести ґрунтовні дослідження впливу самоорганізації на формування суспільної свідомості та цінностей, що сприятиме подальшому розвитку громадянського суспільства в Україні.

1. Putnam R.D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster, 2000. 541 p. 2. Castells M., Cardoso G. (Eds). *The Network Society: From Knowledge to Policy*. Center for Transatlantic Relations, Johns Hopkins U.-SAIS, 2006. 434 p. 3. Fukuyama F. *Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity*. Free Press, 1996. 480 p. 4. Дем'яненко О. О. Громадянське суспільство як чинник політичної модернізації: дис. ... канд. політ. н.: 23.00.02. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка 2019. 208 с. 5. Матвійчук А. В. Діяльність волонтерських організацій як детермінанта розвитку громадянського суспільства в Україні. *Політологічний вісник*. 2020. Вип. 84. С.157-169. 6. Розширення можливостей недержавних організацій через залучення волонтерів та створення мереж / за ред. В. Дибайло, Ш. Малеріус. Київ, 2004. 98 с. 7. Сидоренко К. О. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. н.: 12.00.07. Запоріжжя: Держ. вищ. навч. закл. «Запоріз. нац. ун-т», 2013. 18 с. 8. Про волонтерську діяльність: Закон України № 3236-VI в редакції від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>. 9. Матяш М. Українське волонтерство – явище унікальне. Йому завдячуємо суверенітетом. *Укрінформ*. 14.10.2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>. 10. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2015. 36 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/volonter-697e4.pdf>. 11. Крикуненко І. Десятеро надійних помічників. До дня волонтера НВ представляє благодійні проекти, які роблять найпомітніший внесок у допомогу армії. *НВ*. 5 грудня 2022. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/10-blagodiynih-fondiv-ta-organizacij-ukrajini-yaki-naybilshe-dopomagayut-armiji-pid-chas-viyuni-50264780.html>. 12. Низові практики громадянського суспільства України у відповідь на широкомасштабну агресію Російської Федерації на території України в період з 24 лютого по 31 травня 2022 року: наук.-практ. вид. / Ейгельсон І., Єлігулашвілі М., Калениченко Т., Кисельова Т. Київ, 2022. 48 с. URL: http://www.ucipr.org.ua/images/files/1729/635fc70051ac14.04751810_file.pdf. 13. Опір агресору, волонтерство, обстріли інфраструктури: як повномасштабна війна вплинула на життя українців. Фонд «Демократичні ініціативи». 24 лютого 2023 р. URL:

https://dif.org.ua/article/opir-agresoru-volonterstvo-obstrili-infrastrukturi-yak-povnomasshtabna-viyna-vplinula-na-zhittya-ukraintsviv#_Тoc128066178.
14. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України: Закон України № 2520-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2520-20>.
15. Кучер С. Благодійність, волонтерство і податкові аспекти в умовах війни: що нового. *Європейська Бізнес Асоціація*. 13.01.2023. URL: <https://eba.com.ua/blagodijnnist-volonterstvo-i-podatkovii-aspekty-v-umovah-vijny-shho-novogo/>.
16. Наші в Конгресі: Українські волонтери виступили перед Гельсінкською комісією США. *Благодійний Фонд Сергія Прутули*. 19.01.2023. URL: <https://prytulafoundation.org/about/media/press-release/ukrayinski-volonteri-vistupili-pered-gelsinskoju-komisiyeu-s-sh-a>.

References

1. Putnam R.D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster, 2000. 541 p.
2. Castells M., Cardoso G. (Eds). *The Network Society: From Knowledge to Policy*. Center for Transatlantic Relations, Johns Hopkins U.-SAIS, 2006. 434 p.
3. Fukuyama F. *Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity*. Free Press, 1996. 480 p.
4. Dem'ianenko O. O. *Hromadianske suspilstvo yak chynnyk politychnoi modernizatsii: dys. ... kand. polit. N.: 23.00.02*. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv. 2019. 208 p.
5. Matviichuk A. V. *Diialnist volonterskykh orhanizatsii yak determinanta rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini*. *Politology Bulletin*. Issue 84. P.157-169.
6. *Rozshyrennia mozhyvostei nederzhavnykh orhanizatsii cherez zaluchennia volonteriv ta stvorennia merezh / za red. V. Dybailo, Sh. Malerius*. Kyiv, 2004. 98 p.
7. Sydorenko K. *Administratyvno-pravove rehuliuвання volonterskoi diialnosti v Ukraini: avtoref. dys. ... kand. yuryd. n. Zaporizhzhia: Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 2013. 18 p.
8. *Pro volontersku diialnist: Zakon Ukrainy № 3236-VI v redaktsii vid 31.03.2023*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
9. Matiash M. *Ukrainske volonterstvo – yavyshe unikalne. Yomu zavdiachuiemo suverenitetom*. *Ukrinform*. 14.10.2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>.
10. *Volonterskyi rukh: svitovyi dosvid ta ukrainski hromadianski praktyky: analit. dop*. Kyiv: NISS, 2015. 36 p. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/volonter-697e4.pdf>.
11. Krykunenko I. *Desiatero nadiinykh pomichnykiv. Do dnia volontera NV predstavliaie blahodiini proiekti, yaki robliat naipomitnishyi vnesok u dopomohu armii. NV*. 05.12.2022. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/10-blagodiynih-fondiv-ta-organizacyi-ukrajini-yaki-naybilshe-dopomagayut-armiji-pid-chas-viyni-50264780.html>.
12. *Nyzovi praktyky hromadianskoho suspilstva Ukrainy u vidpovid na shyrokomashtabnu ahresiiu Rosiiskoi Federatsii na terytorii Ukrainy v period z 24 liutoho po 31 travnia 2022 roku: nauk.-prakt. vyd. / Eihelson I., Yelihulashvili M., Kalenychenko T., Kyselova T*. Kyiv, 2022. 48 p. URL: http://www.ucipr.org.ua/images/files/1729/635fc70051ac14.04751810_file.pdf.
13. *Opir ahresoru, volonterstvo, obstrily infrastruktury:*

yak povnomasshtabna viina vplynula na zhyttia ukraintyv. «Democratic Initiatives» foundation. 24.02.2023. URL: https://dif.org.ua/article/opir-agresoru-volonterstvo-obstrili-infrastrukturi-yak-povnomasshtabna-viynavplynula-na-zhyttia-ukraintyv#_Toc128066178. **14.** Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo spriannia rozvytku volonterskoi diialnosti ta diialnosti neprybutkovykh ustanov ta orhanizatsii v umovakh zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2520-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2520-20>. **15.** Kucher S. Blahodiinist, volonterstvo i podatkovyi aspekty v umovakh viiny: shcho novoho. *European Business Association*. 13.01.2023. URL: <https://eba.com.ua/blagodijnist-volonterstvo-i-podatkovyi-aspekty-v-umovah-viiny-shho-novogo/>. **16.** Nashi v Konhresi: Ukrainski volontery vystupyly pered Helsinskoiu komisiieiu SSHA. *Serhiy Prytula Charity Foundation*. 19.01.2023. URL: <https://prytulafoundation.org/about/media/press-release/ukrayinski-volonteri-vistupili-pered-gelsinskoyu-komisiiyeyu-s-sh-a>.

Khylyko Mykola, Matviichuk Andrii. The role of self-organisation of Ukrainian civil society in the context of countering Russian aggression

The role of self-organisation of Ukrainian civil society in the context of countering Russian aggression is examined. The author provides definitions and types of self-organisation as an important component of civil society, as well as examples of successful cases of self-organisation in Ukraine, in particular in the context of countering Russian aggression.

It is grounded that in the context of a full-scale Russian invasion, Ukrainian civil society plays an important role in ensuring the stability of the State, preserving and enhancing its ability to counter the invasion. Forms of self-organisation have taken on a variety of manifestations: from guerrilla warfare in the occupied territories, large-scale volunteer assistance to the Armed Forces of Ukraine, production of unmanned aerial vehicles for the needs of the frontline – to humanitarian aid to the affected civilian population and active participation in information resistance.

The author analyses the level of coordination with the authorities of volunteer initiatives and other forms of self-organisation of civil society aimed at helping the Armed Forces of Ukraine and the affected civilian population.

It is substantiated that further improvement of the effectiveness of cooperation between non-governmental organisations and state structures requires: improving the mechanisms of interaction and cooperation between various civil society actors and the authorities, establishing systematic feedback; improving the legal framework for the institutionalisation of civil society, expanding its capabilities and eliminating unnecessary bureaucratic obstacles; strengthening coordination on the part of the authorities regarding the activities of donors and civil society actors.

Key words: civil society, self-organisation, volunteering, volunteer activity, non-governmental organisation.